

Поливариантна прогноза за постбиполярния свят

Соня Хинкова

Текстът е част от книгата „Формирането на Двуполюсния свят”, издадена през 2016 г.

След 1990 г. започва изграждането на „нов международен ред”, чрез бавното и не еднопосочно модифициране както на структурата на системата, така и на нейното функциониране. Това показва, че Двуполюсният свят вече не е ефективен като среда за външна политика и международните отношения се развиват в преход към четвъртата система. Повече от две десетилетия тя не е напълно изградена и носи названието постбиполярен свят. В експертните среди и публичното пространство много активно се дискутира неговата структура и същност, тъй като те са в развитие и не са еднозначни. Това дава основание да се моделират различни **варианти за постбиполярния свят**.

Първият вариант предполага *връщане към двуполюсна международна среда*, защото има устойчиви рецидиви от предишната система, които се изявяват най-пряко при поляризирането на международната намеса при регулирането на локални конфликти (войните на Балканите, в постсъветското пространство, в Ирак и Афганистан; иранската ядрена програма; динамиката в Северна Африка и Близкия изток след т.н. Арабската пролет) и особено отчетливо по време на украинската криза през 2014 г. Това, което запазва елементи на двуполюсния свят след края на Студената война е дългата традиция, натрупана в продължение на сто години. Именно нейното влияние, в първите двадесет и пет години след разпадането на блоковете, създава възможности да се реставрира двуполюсната конфронтация. Същевременно настъпват значими промени, които ограничават перспективата на този вариант. Те се изявяват най-вече в промяна на утвърдени принципи като суверенитета. Неговото прилагане в Двуполюсния свят е безусловно, а в постбиполярния той отстъпва пред защитата на човешките права (в Косово, Либия, Крим, Сирия и други конфликти). Освен това, новите полюси не са „твърди”, защото държавите се съюзяват гъвкаво и променящо се в различните конфликти. Съюзите не се формират по идеологически съображения, а следват логиката на конкретни и краткотрайни интереси. Въпреки това остава възможността в

постбиполярния свят да се очертаят идеологически полюси около противопоставянето „Запад” – „Антизапад”. От една страна, то се проявява в ислямския тероризъм и се натрупва във войните в мюсюлманския свят под формата на религиозна мотивация и цивилизационна конфронтация. С тях се отхвърля западният модел на политически плурализъм и в този контекст новите идеологически полюси се очертават като „демокрация” – „теокрация”. Антизападна политика (срещу САЩ и ЕС) може да се различи и в позицията на Русия, Китай и други регионални фактори по конкретни казуси (Сирия, Иран, Украйна) и в създаването на обединения като БРИКС, в който членуват Бразилия, Русия, Индия, Китай и Южноафриканската република.

В началото на новия международен ред (след Студената война) се създават и възможности за „управление” на света от един център чрез позицията на свръхзначимост на САЩ, която е най-изявена през последното десетилетие на XX век. Според този вариант международната система може да се развие като *еднополюсен свят*, при който има държава хегемон. Такъв вариант наистина се развива в рамките на едно десетилетие след разпадането на блоковете и факторите, които го моделират са както в международната среда, така и в потенциала на самата държава. Външните фактори са центрирани в новата реалност, възникнала след разпадането на Източния блок и Съветския съюз (СССР). В тези условия САЩ нямат равен по потенциал външнополитически субект, който да е конкурент в международната среда. В последното десетилетие на XX век те са и единствената държава, притежаваща всички онези вътрешни характеристики, които създават значим външнополитически потенциал. На първо място *политическа легитимност*, защото имат управленски модел, който е желан и привлекателен за другите държави. Той включва многопартийно управление, пазарна икономика и защита на човешките права. Като втори вътрешен фактор могат да се изведат *икономическите възможности* на страната, защото в нея има висок стандарт и мощни трансатлантически международни компании, които определят световния пазар. На трето място –външнополитическият потенциал на САЩ нараства от *военните възможности* – ядрена държава със значимо военно производство и високо технологично въоръжаване, държава, притежаваща голям брой сухопътни, военноморски и военновъздушни сили, които са много мобилни и се намесват активно в редица регионални конфликти. Съединените щати са и една от водещите страни при внедряването на *модерните*

комуникации и технологии (Интернет и други виртуални пространства), които правят държавите в постбиполярния свят по обвързани и взаимозависими.

Теоретичният дебат и разнообразието на изследователските подходи за формирането на еднополюсния свят след разпадането на блоковете формира множество интерпретации, които могат да се структурират в две полярни виждания. Първото се базира на класическата теория за баланса на силите и, според него, съществуването на един полюс е опасно и води до нестабилност. Съществуването на държава хегемон предизвиква другите страни и ги насочва към обединяване срещу нея.¹ Естествено възниква въпросът – кой в постбиполярния свят може да насърчи обединяването на другите държави срещу САЩ – ЕС, Китай, Русия или някои регионални общности. В реалната политика през 90-те години на XX век няма нито възможности, нито намерения някой от тях да организира ефективно противопоставяне на Съединените щати. Дори напротив, повечето от държавите от бившия Източен блок приемат американското превъзходство с доверие, насочват се към интеграция в НАТО и разчитат на значимия потенциал на Съединените щати, за да гарантират своята сигурност.

Тези реалности дават аргументи за отстояване на второто виждане – че еднополюсният свят е стабилен и допринася за мира. То се споделя от Уилям Уолфър и други изследователи на постбиполярния свят, които изтъкват, че държавата хегемон е толкова силна, че никакъв съюз от други държави не може да я балансира (Wohlforth 1999: 9; Mastanduno 1997: 44-98). Те разсъждават най-вече върху въпроса колко може да продължи еднополюсната система и систематизират факторите, които моделират перспективата на еднополюсния свят. На първо място поставят волята на държавата хегемон да запази своята позиция, като разработи ефективна външнополитическа стратегия и се ангажира многопосочно със стратегическо присъствие в различни региони. Точно това се случва през първото десетилетие на постбиполярния свят, когато САЩ участват в регулирането на конфликти в широк периметър (в Близкия Изток; на

¹ **Балансът на силите** е централна, организираща концепция за взаимоотношенията между суверенните държави, които търсят сигурност чрез уравновесяване на силите. Тя е най-старата, най-дълго задържалата се и най-оспорваната от всички теории за международната политика. Също така има ранга на основен принцип в международните отношения, който е юридически признат. Самият термин „баланс на силите“ означава едновременно саморегулираща се система и политика; универсална тенденция и принцип (норма) за поведението на държавите и се разбира многозначно – като ситуация, закон, политика, концепция или система (по-подробно вж: Хинкова 2012: 50-59).

Балканите; в Азия и Африка) и утвърждават своята позиция на свръхзначимост. Факторите, които работят срещу държавата хегемон са структурирани като външни – ако другите държави успеят да изградят конкурентен потенциал и вътрешни – ако САЩ са много ангажирани с вътрешни проблеми и не могат или не искат да отговорят на предизвикателствата на външната среда и заплахи. Точно такива са приоритетите при управлението на президента Обама и САЩ подлагат на преоценка своето участие в конфликтите в Ирак и Афганистан. Позицията на държава хегемон може да бъде уязвима и ако тя започне да се разоръжава, ако се откаже от ефективните стратегии за убедително присъствие в различни региони, или – ако загуби икономическата и технологическата си база.

Авторът на настоящото изследване се придържа към първото виждане и споделя разбирането, че перспективата на еднополюсния свят е ограничена във времето. Смята, че както в повечето случаи, така и в прехода към постбиполярния свят, хегемонията е кратка и еднополюсната система е неустойчива. Аргументи в защита на това са съображенията, че позицията на свръхзначимост е скъпа, изтощителна и намалява икономическите възможности. Също така, създава много противници, а от това се губи и политическа легитимност. От началото на XXI век възникват и реалности, които показват, че перспективата на еднополюсния вариант се „свива”. Това са най-вече съвременните заплахи (трафик на хора и дрога, тероризъм, организирана престъпност и екологични катастрофи), които имат трансграничен характер и нито една държава не може да се справи сама с тях. В първите две десетилетия от новия век се активизират и така наречените нетрадиционни конфликти (сблъсъкът между глобалните компании и националната идея; конфликтът богати – бедни; цивилизации срещу универсализъм; виртуалност срещу реалност и ресурсните войни). Те нямат конкретно териториално измерение и в тях се отдава значение на субекти, чието влияние и мощ нарастват. Това налага взаимодействие между държавите в постбиполярния свят и все по-убедително моделира полицентрична структура в международната среда.

Третият вариант, в който може да се развие постбиполярният свят – **многополюсният**, се моделира чрез създаването на нови центрове на сила и това става все по-видимо във второто десетилетие на XXI век . Новата полицентричност обаче е различна от тази от XIX век и времето на международните системи „Метерних” и

„Реалполитик”. В новия век се оформят географски центрове на сила, когато определени държави или региони – Китай, Русия, Индия, Турция или ЕС, – се развиват като важни фактори в международните отношения. Те активно заявяват своето участие в световната политика и създават стратегическо присъствие в критични, уязвими точки на сигурност. Съществуват и функционални полюси, които се формират чрез световни (ООН) и регионални организации, които възникват на всички континенти.² Те имат нарастваща роля при управлението на конфликти в постбиполярния свят и при утвърждаването на позициите на регионални фактори (държави или общности). Третият вариант има широка перспектива и защото взаимодействието в съвременните международни отношения е без алтернатива. То е продиктувано не само от заплахи, а и от интереси, тъй като при всяка по-мощна война има огромни икономически загуби за държавите и за транснационалните компании и те са заинтересовани тя да бъде избегната.

² В Европа (ОССЕ, Европейски съюз, НАТО, ЦЕФТА, Общност на независимите държави (ОНД); в Западното полукълбо (Централноамерикански общ пазар, Андски пакт, Меркосур, НАФТА, Кариком (Карибска общност); в Африка (Съюз на арабския Магреб, Икономическа общност за развитие на Западна Африка (CEDEAO), Икономически и валутен съюз на Западна Африка, Икономическа и валутна общност на Централна Африка (СЕМАС), Общност за развитие на Южна Африка (SADC), Митнически съюз на Южна Африка (SACU); в Близкия Изток и Азия (Съвет за сътрудничество в Залива (ССГ), Асоциация на нациите от Югоизточна Азия (АСЕАН), Търговско споразумение за по-тесни икономически отношения между Австралия и Нова Зеландия (Anzcerta).